

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен “доктор” на **Радостина Борисова Сотирова**, докторант към Софийския университет “Св. Климент Охридски”, Факултет „Славянски филологии“, Катедра по българска литература на тема:

„Молитвата в българската поезия от Освобождението до Втората световна война“

Научен ръководител: проф. дфн Милена Кирова

Автор на становището: доц. д-р Людмила Хр. Малинова

Дисертационният труд на **Радостина Борисова Сотирова** „Молитвата в българската поезия от Освобождението до Втората световна война“ е с общ обем 398 страници и е организиран в увод, пет глави – 269 страници основен текст, списък на използваната литература – 9 страници и приложение - 121 страници.

Дисертацията представлява мащабно изследване на молитвата в българската поезия за голям период – от Освобождението до Втората световна война, период на фундаментални и ключови промени в българската история, литература, култура. Настъпилите трансформации в последните десетилетия в обществения ни и културен живот провокират вглеждания в теми, проблеми и автори – останали маргинализирани в голям отрязък от време. Темата на дисертацията е актуална и засяга обект, който не е изследван достатъчно в българската литература. Структурата на дисертацията е много добре обмислена: откроява се стабилна теоретична основа на изследването, коментират се българските изследвания в тази посока, проследява се в исторически план молитвата в старобългарската и възрожденската литература, центрира се вниманието към молитвените творби в периода 1878 - 1944, правят се съответните изводи. Резултатът е едно задълбочено и панорамно изследване на молитвата в българската лирика.

В увода дисертантката коментира актуалността, задачите и целите на изследването си – „да открие, опише, класифицира, анализира и определи характеристиките на молитвените стихотворения и тяхната функционалност, както и да бъдат установени закономерностите в структурно-семантичната организация на молитвените текстове“ (с. 6). Като методологическа особеност на работата се посочва комплексният подход, изискващ отделните текстове да бъдат осмислени от литературен, естетически, религиозен и др. аспекти.

В първа глава - *Молитвата. История и аспекти в нейното изучаване* е открит обектът на изследването – молитвата през ракурсите на теологията, философията, социологията, културологията, теолингвистиката, литературната теория и др. Проследяват се в исторически план изследванията на редица учени в осмислянето на феномена молитва: Ориген („За молитвата“), Евагрий Понтийски („Слово за молитвата“), Джордж Фрейзър („Златната клонка“), Едуард Тейлър („Първобитната култура“), Марсел Мос („Молитва“ и др.), Фридрих Хайлер („Молитвата: религиозно-историческо и религиозно-психологическо изследване“ – на него е открито специално внимание, тъй като се счита за най-значим научен труд, изследващ молитвата), Микола Мухелишвили и Юлий Шрейдер („Семиотика на молитвата“), Мария Шнитер („Молитва и магия“), Олга Перевалова („Стихотворната молитва в руската поезия на XIX век: жанрова динамика и типология“). Изследователката откроява техни дефиниции за молитвата, специфични акценти в изследванията им, теоретически постановки, жанрови разновидности, или типологии на молитвата – изследванията им са подробно представени, внимателно и задълбочено осмислени и това уплътнява теоретичния фундамент на дисертацията.

Важна част от изследването са наблюденията на докторантката върху *литературноисторическите текстове на български автори, осмислящи молитвените стихотворения в нашата литература*: Христо Недялков, Людмила Стоянова, Димитър Ефендулов, Елена Азманова, Страшимир Цанов. В дисертационния текст хронологично се проследяват техните книги или статии, в които се открояват идеи и констатации, свързани с темата религия и литература, прави се извода, че те са обединени от становището за съществуване на молитвена лирика в българската литература, която има определени традиции.

Във **Втора глава –Типологизация. Преглед на различните опити за типологизация на молитвите. Оформяне на типологични групи на молитвените стихотворения. Използвани критерии и принципи при обособяване на различните типологични групи. Аргументация на предложената типология** – дисертантката, базирайки се на натрупания научен опит, откроява структурно-съдържателни модели на молитвените стихотворения в българската литература, типологични групи, към всяка от които се отнасят молитвени творби с някои общи помежду им характеристики. В изследването се използва съществуващата класификация на каноническите молитви, отчитаща най-вече съдържателните им особености: покаяна, просителна, благодарствена и хвалебна като се разширяват с някои разновидности и се прецизира тяхното типологизиране. Авторката коментира също пророческата и мистична молитва, предлага обособяване на специфична група молитвени стихотворения, повлияни от литературните и философско-естетическите направления, откроява творбите, писани във връзка с войните (1912 – 1918 година), систематезира „Молитвени стихотворения с рефлексивен характер”, отделя група на сатиричните и пародийни молитви, представляващи „алтернативната” страна на молитвената първосъщност, специално спира вниманието си и на молитвените лирически творби, публикувани в „Църковен вестник“ за изследвания период. Това, което обединява молитвените стихотворения, изтъква авторката, е изявената потребност на творците да изразят душевните си състояния, тревоги и стремления. Прави се извода, че творбите им, носещи индивидуална специфика, разкриват задълбочените им познания, свързани с молитвения канон, с православната традиция и култура.

Трета глава: Молитвите в старобългарската и възрожденската литература се състои от две подглави.

В *Молитвата в старобългарската книжнина: разпространение и поетика на жанра* се подчертава подчинеността на този жанр на религиозния мироглед, открояват се видовете молитви, разпространението на жанра, акцентира се на „Азбучна молитва“ (Константин Преславски) и „Молитва към Богородица” (Димитър Кантакузин) като се обръща внимание на поетиката. По отношение на „Азбучна молитва“, независимо от нейната религиозна същност, е открит и известен светски елемент, свързан с функцията на творбата да служи за утвърждаване на православието и да популяризира писмеността на славяните, а спрямо „Молитва към Богородица” се изтъква, че наред

със средновековните възгледи присъства и известен ренесансов момент, свързан с желанието на автора да сподели съкровени мисли и чувства. Общото между молитвените произведения в старата и новата българска литература, заключава докторантката, остава ясно изразената необходимост от говорене с Бога, от споделяне на различни състояния и преживявания.

Акцентите във втората подглава *Молитвата в българската възрожденска поезия: идеологически и естетически послания на религиозния модел* са свързани с наблюдения за молитвата в поетични творби на Георги Пешаков, Добри Чинтулов, Райко Жинзифов, Бачо Киро Петров и др. Откроява се и една „уникална молитвена творба на поетесата Елена Мутева“ – „Бог“, а в анализа на текста ѝ впечатляват и някои нови моменти, на които досега не е обръщано достатъчно внимание. Осмисляйки задълбочено отделни поетични творби, в които присъства молитвеното художествено слово и откроявайки специфични особености на индивидуалния художествен почерк на отделните автори, докторантката привнася свои наблюдения и изводи: в анализа на „Молитва“ от Любен Каравелов е подчертано рядкото повлияване на такъв вид творби от народната песен; относно лирическите творби на Петко Рачов Славейков се акцентира на колективния характер на прощението, на изискването за съхраняване достойнството на народа ни („Правда и свобода“), както и на по-яркото разкриване на вътрешния свят на лирическия аз („Моята молитва“); специално внимание е отделено на „Моята молитва“ от Христо Ботев.

Посочени са и изводи, свързани с наблюденията за разглежданите периоди: в по-ранните възрожденски молитви доминира чувството на съжаление към тежката съдба на народа ни, но по-късно възрожденските автори свързват своите молитви с обичта към народа, с идеята за свободна държава, за правда, сакрализират Свобода, Чест, Истина и др; Налага се патриотичната идея и осъзнаването на българите като общност. Впечатлява доминантата на светското, преплитането на личното с гражданското, националното и всечовешкото; творбите с молитвен характер не са много и редица от тях са написани на необработен език; през Възраждането се появяват и напървите молитвени произведения с пародиен характер – тези констатации говорят за прецизно вглеждане на авторката и в българската възрожденска книжнина

Централна за докторската дисертация е **четвърта глава: *Молитвените творби в българската литература в периода 1878 до 1944 година***, в която, проследявайки еволюцията на молитвените стихотворения според приетата класификационна схема, се внушава идеята за духовно-религиозните корени на българската поезия.

Авторката на текста разглежда *молитвени стихотворения, носещи съдържателните особености на каноничните църковни прототипи* и се спира на отделни творби от Иван Вазов, Стоян Михайловски, Кирил Христов и Любомир Бобевски, които отнася към *просителните молитвени стихотворения*. На базата на внимателен анализ тя откроява редица изводи: молитвата на лирическите субекти има етичен характер; в нея не присъства интерес към материалните ценности; откроява се моралният императив; стремежът към духовни ценности; съобразяване с християнския код и свързване на сакралното с колективното; творбите им са одухотворени от религиозното им чувство.

Към възвишените *хвалебни молитвени стихотворения* в дисертацията се отнасят творби на Стоян Михайловски („Сега веч разбирам, че нашите мисли...“), Христо Борина (цикъла „Молитва“ от книгата му „Светли пътеки“, 1935); Любомир Бобевски („Велик си о, Боже“) – творби, носещи белезите на този тип молитви: безкористна любов към Бога и химническата му прослава, принижена позиция на лирическия аз, сплитане на религиозното и литературното начало в текст, докосващ до философски прозрения и стоящ извън съвременето. Към поетични текстове на *Благодарствените молитвени стихотворения* се анализират творби от: Вазов („Благодаря Ти, Боже“) Чилингиров („На Айваз Баба“), Кирил Христов („Утринна и вечерна молитва“), говорещи за християнското им съзнание, познаване особеностите на църковните молитви, органична връзка с православната култура, представата им за идеал. Давайки редица примери за *ходатайствени (застъпнически) молитвени стихотворения* с различни искания, но извън сферата на материалното, (Вазов („Свети Клименте!“), Христо Цанков – Дерижан („Молитва на войниците“), Любомир Бобевски (стихосбирката „Молитвени песни“), „Боже, царя ни пази“ (Йордан п. Илиев), Н. Д. Янакиев („Молитва“) и др. се открояват богатите художествени и функционални възможности на този вид молитвени лирически творби и християнските идеи, заложили в литературата, служеща за по-морално общество. По отношение на

покаяните молитвени стихотворения е подчертана връзката им с религиозно-етичните проблеми (Стоян Михайловски, Любомир Бобевски).

В текста са разгледани *молитвени стихотворения, художествено възпроизвеждащи пророческата и мистичната религиозност*, към които авторката отнася творби на Ив. Вазов, Теодор Траянов и Траян Тъмен, създали *пророчески* молитви, открояващи страданията и вярата на българския народ в трудни моменти и експлициращи духовната съпричастност и духовната извисеност на тези творци; а интересен и задълбочен анализ на творби на Иван Грозев го откроява като ключов представител на *Мистичните молитвени стихотворения*. Анализът на негови творби (стихосбирката „Видения и съзерцания“) предлага нови моменти и изводи, свързани с този все още недостатъчно познат поет, свързан със символизма и теософията. Неговите стихотворения отдалечават от православния код, вплитат символи, кореспондиращи с различни религии и затова са нетрадиционни.

Към *Молитвени стихотворения, повлияни от литературните и философско-естетическите направления авторката отнася модернистичните молитвени стихотворения*. Тук тя разгръща анализи на творби от Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Емануил Попдимитров, Христо Ясенев, Людмил Стоянов, Атанас Далчев, Мара Белчева, Асен Разцветников, Николай Лиливев, Людмил Стоянов, Весела Василева и др. – свързани със своеобразния молитвен диалог. Конструиран е широк тематичен блок, разкриващ модерните светогледни разбирания на отделните творци, създали своите молитвени образци. Словото им откроява не само жизнените им позиции, но и тяхното самоанализиране и духовни откровения. Тук отново проличава литературната култура на докторантката, познаваща добре развитието на българската литература в исторически аспект, специфичните особености на отделните литературни направления, характерното за отделните творци, както и умението ѝ да навлиза в дълбините на художествения им свят. Поетите, свързани с модернизма са по-склонни към експерименти и провокиране на традицията, отбелязва авторката, съсредоточават се в самоанализа и разкриват вътрешното си аз, но и света в неговата сложност и драматизъм, стигат до своите индивидуални художествени прозрения-озарения, което е допирната им точка със света на религията. Техните нетрадиционни молитвени слова, задълбочено анализирани, при което се открояват новаторски моменти в осмислянето

на творческото им аз, уплътняват представата за развойните моменти, свързани с молитвата в българската поезия.

Приносен момент в научната работа е отделянето на *Молитвените стихотворения, създадени по повод (или под влияние) на войните, въстанията, бунтовете*. Срещнати в творчеството на Иван Вазов, Стилиян Чилингиров, Кирил Христов, Теодор Траянов, Иван Йончев, Димитър Бабев, Владимир Христов Пеев, Христо Борина и др., те кореспондират с важни теми и мотиви в българската лирика: отстояване на националния суверенитет, почитането на християнските ценности, патриотичните чувства и хуманистичните послания, темите за страданието, смъртта и др. Акцентите в анализиранияте поетични творби, свързани с молитвата, провокират широки смислови послания.

Нови наблюдения за молитвените стихотворения са открити в раздела, коментиращ *молитвени стихотворения, интерпретиращи канонични образци*, където впечатлява интерпретацията на „Молитва на богомилката“ от Слава Щиплиева, една слабо позната поетеса за широкия кръг читатели, но със свое място в българската лирика и в раздела *Молитвените стихотворения с рефлексивен характер* дават акцент на психологическото състояние на лирическия персонаж, но се извежда наблюдението, че носят „памет“ за молитвеното слово.

В научния труд се отделя и внимание на *сатирични и пародийни молитвени стихотворения*, които всъщност не носят християнски код, а обратно – молитвеното слово в тях е десакрализирано. Имитацията на молитвата, иронизирането, пресемантизирането, хуморът и острият език, насочил критика към негативите в обществото и човека, са някои от откритите белези на този тип творби, срещнати в творчеството на Стоян Михайловски, Димитър Полянов, Христо Д. Максимов, Димитър Подвързачов и Христо Смирненски.

Според авторката „на границата на светската и религиозната сфера“, стоят *молитвените творби, публикувани в „Църковен вестник“*. В тяхната характеристика основно влизат следването на християнската традиция и желанието да се споделят религиозни чувства.

Специално внимание е отделено на *стихосбирката „Молитвени песни“* на Любомир Бобевски поради интенцията за близост с религиозните стихотворения.

В **пета глава - Заключение** синтезирано и ясно са открити ключовите идеи в научното изследване и двете тенденции, свързани с еволюцията на молитвената лирика: едната – открояваща десакрализацията на християнския код, и другата – тясно свързана с духа на християнството.

Особено ценно е **Приложението** в края на дисертацията, което всъщност е своеобразна малка антология, свързана с молитвените стихотворения в българската литература. Препоръчвам на авторката да разшири този текстови масив и да бъде издаден в отделна книга. Убедена съм, че и самото научно изследване, след техническо прецизиране и отстраняване на дребни неточности, ще бъде публикувано.

Като имам предвид научната осведоменост на докторантката в различни области: богословие, литературна теория и история, психолингвистика и др., задълбочените ѝ познания по темата на изследването, ясно изразените компетентности, анализите на конкретни творби и открояване на нови моменти в художественото наследство на отделни автори, считам изследването за пригодно и убедено предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Радостина Борисова Сотирова образователната и научна степен “доктор”.

27. 08. 2020 г.

Доц. д-р Людмила Хр. Малинова